

Overview of Sanskrit Grammar

संस्कृतव्याकरणस्य
समग्रदृष्टिः

Sanjeev Majalika

29-March-2020

ॐ सहनाववतु सह नौ भुनक्तु । सह वीर्यं करवावहै ।
तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्विषावहै ॥

Om sahanAvavatu saha nau bhunaktu | saha veeryam karavAvahai |
tejasvinAvadhItamastu mA vidvishAvahai ||

रामो राजमणिस्सदा विजयते रामं रमेशं भजे ।
रामेणाभिहता निशाचरचमू रामाय तस्मै नमः ॥
रामान्नास्ति परायणं परतरं रामस्य दासोऽस्म्यहम् ।
रामे चित्तलयस्सदा भवतु मे भो राम मामुद्धर ॥

rAmo rAjamaNissadA vijayate rAmam ramesham bhaje |
rAmenAbhihatA nishAcharachamU rAmAya tasmai namaH ||
rAmAnnAsti parAyaNaM parataraM rAmasya dAsosmyaham |
rAme chittalayaH sadA bhavatu me bho rAma mAmuddhara ||

Name of the language - भाषा bhAShA, संस्कृतम् saMskRtam

Six Ancillary Branches of Vedas

शिक्षा shikShA - phonetics

व्याकरणम् vyAkaraNam - grammar

निरुक्तम् niruktam - etymology

छन्दस् chandas - metrics

ज्योतिषम् jyotiSham - astronomy

कल्पः kalpah - rituals

व्याकरणम् vyAkaraNam - grammar

Provides a foundation for use of correct forms of words

Lays out an orderly structure for the language

Ancient: Pre-pANini

Now: pANini

Others: Post-pANini

पाणिनिः pANini 2500-500 BCE

अष्टाध्यायी aShTAdhyAyi - about 4,000 rules

Supported by mahAbhAShya of pAtanjali and vArtikAs of vararuchi

Sentence वाक्यम् vAkyam

Collection of words arranged to convey meaningful expression.

Types of usable words: Verbs, Nouns, Particles

Word (usable) = Base + Ending (suffix)

= प्रकृतिः prakRtiH + प्रत्ययः pratyayaH

क्रियापदम् kriyApadaM = धातुः dhAtuH + आख्यातप्रत्ययः AkhyAta-pratyayaH

Verb = Root + Suffix

नामपदम् nAmapadaM = प्रातिपदिकम् prAtipadikam + विभक्तिप्रत्ययः vibhakti-pratyayaH

Noun = Noun-base + Case ending

Particles nipAta are also tucked under nouns.

Concept of Root (stem) - धातुः dhAtuH

Examples: लिख likha, चुर chura, कृ kR, क्री krl

dhAtupATha of pANini

Number of dhAtus ~ 2,000

Divided into:

10 groups गणाः gaNa

2 usage-types पदम् padaM - परस्मैपदम् parasmai आत्मनेपदम् Atmane or both

Transitive and Intransitive - सकर्मकः sakarmakaH अकर्मकः akarmakaH

Groups 1,4,6,10 take simple forms - about 1815

For usage, each dhAtu takes forms in:

10 tenses/moods लकाराः lakArAH

Each lakAra can be in one of the 3 voices प्रयोगः prayogaH

Active कर्तरि kartarI, Passive कर्मणि karmaNI, Impersonal भावे bhAve

Tenses/moods:

1. Present लट् lat - गच्छति gacchati widely used
 2. Past - Not-today लङ् lan अगच्छत् agacchat - widely used
 3. Past - General लुङ् lun अगमत् agamat - less used
 4. Past - Out of sight लिट् liT जगाम jagAma - popular in literature
 5. Future - General लृट् lRT - गमिष्यति gamiShyati widely used
 6. Future - Not-today लुट् luT - गन्ता gantA less used
 7. Order/request लोट् loT - गच्छतु gacchatu widely used
 8. Order/request/may-be विधिलिङ् vidhi-lin गच्छेत् gacchet - widely used
 9. Wish आशीर्लिङ् AshIr-lin गम्यात् gamyAt - rarely used
 10. Conditional-impossible (could have) लृङ् lRn अगमिष्यत् agamiShyat - rarely used
- Interchangeably used (for items 2, 3, 4, 5, 6)
- Interchangeably used (for items 7, 8)

In each lakAra/voice combination a dhAtu will have 9 verb forms based on:

- Person पुरुषः - First प्रथम~, Middle मध्यम~, Self उत्तम~
- Number वचनम् - Singular एक~, Dual द्वि~, Plural बहु~

क्रियापदम् kriyApadaM = धातुः dhAtuH + आख्यातप्रत्ययः AkhyAta-pratyayaH (Verb = Root + Suffix)

Present Tense लट्लकारः - पठ धातुः Active Voice कर्तरिप्रयोगः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथम-पुरुषः First	पठति	पठतः	पठन्ति
मध्यम-पुरुषः Middle	पठसि (त्वम्)	पठथः (युवाम्)	पठथ (यूयम्)
उत्तम-पुरुषः Self	पठामि (अहम्)	पठावः (आवाम्)	पठामः (वयम्)

क्रियापदम् kriyApadaM = धातुः dhAtuH + आख्यातप्रत्ययः AkhyAta-pratyayaH (Verb=Root+Suffix)

नामपदम् nAmapadaM = प्रातिपदिकम् prAtipadikam + विभक्तिप्रत्ययः vibhakti-pratyayaH (Noun=Noun-base+Case ending)

1. Suffixes (प्रत्ययाः pratyayas) used to get new dhAtus धातुः from primary dhAtus
2. Suffixes (प्रत्ययाः pratyayas) used to get noun-bases (प्रातिपदिकम् prAtipadikam)

पञ्चवृत्तयः Five Derivatives (Derivation Processes)

1. सनाद्यन्तधातु-वृत्तिः Derivation using suffixes san etc.
2. कृत्-वृत्तिः Derivation using kRt set of suffixes.
3. तद्धित-वृत्तिः Derivation using taddhita set of suffixes san etc.
4. समास-वृत्तिः Derivation using compounding the words.
5. एकशेष-वृत्तिः Derivation using keeping one word in a compound.

पञ्चवृत्तयः Five Derivatives dhAtus:

1. Primary: Listed in the dhAtupATha
2. Derived: from primary dhAtus

New dhAtu = Primary dhAtu (one in the dhAtupATha) + one of the 5 sanAdi suffixes

New dhAtu = A noun-base + one of the 7 sanAdi suffixes

Main suffixes:

1. णिच् Nich - causative चलति chalati चालयति chAlayati
2. सन् san - desiring पिबति pibati पिपासति pipAsati
3. यङ् yan~ - repetitive/intensive पेपीयते peplyate

क्रियापदम् kriyApadaM = धातुः dhAtuH + आख्यातप्रत्ययः AkhyAta-pratyayaH (Verb=Root+Suffix)

नामपदम् nAmapadaM = प्रातिपदिकम् prAtipadikam + विभक्तिप्रत्ययः vibhakti-pratyayaH (Noun=Noun-base+Case ending)

A prAtipadikam (noun-base) is characterised by:

1. Ending sound (letter)
2. Gender lingam

Each noun-base takes 21 case-endings resulting in 24 forms.

अकारान्तः पुल्लिङ्गः राम-शब्दः (Raama)

	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प्रथमा	रामः	रामौ	रामाः
सम्बोधनम्	राम	रामौ	रामाः
द्वितीया	रामम्	रामौ	रामान्
तृतीया	रामेण	रामाभ्याम्	रामैः
चतुर्थी	रामाय	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
पञ्चमी	रामात्	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
षष्ठी	रामस्य	रामयोः	रामाणाम्
सप्तमी	रामे	रामयोः	रामेषु

विभक्ति-रूपाणि Declensions

rAma (subject) - rAma goes.

(hey) rAma - (hey) rAma, come here.

rAma (object) - Look at rAma.

By/with rAma - Demons were killed by rAma.

For/to rAma - Salutes to rAma.

From rAma - Ravana fears from rAma.

Of rAma - rAma's story

In/on/at rAma - In rAma, are great qualities.

Noun-bases:

- Non-derived: have no known derivations from dhAtus अव्युत्पन्न - vAyu, lakSml
- Derived: from dhAtus (primary/derived roots) व्युत्पन्न - rAma, gati

पञ्चवृत्तयः Five Derivatives

2. कृत्-वृत्तिः kRt vRttiH

Noun-base कृदन्तः = dhAtu (primary/derived) + one of the kRt suffixes (~120)

भक्त = भज + क्त

Feminine noun-base = Masculine noun-base + one of the strI pratyayas

भक्ता = भक्त + टाप्

गतः, गतवान्, गच्छन्, गतिः, गमनम्, प्रकाशमानः

नामपदम् nAmapadaM = प्रातिपदिकम् prAtipadikam + विभक्तिप्रत्ययः vibhakti-pratyayaH (Noun=Noun-base+Case ending)

पञ्चवृत्तयः Five Derivatives

3. तद्धित-वृत्तिः taddhita vRttiH

Noun-base तद्धितान्तः = Another noun-base + one of the taddhita suffixes (~280)

पौत्र = पुत्र + अण्

Feminine noun-base = Masculine noun-base + one of the strI pratyayas

पौत्री = पौत्र + डीप्

वासुदेवः vAsudevaH भाग्यम् bhAgyam ऐश्वर्यम् aishvaryam योगी yogI अत्र atra

नामपदम् nAmapadaM = प्रातिपदिकम् prAtipadikam + विभक्तिप्रत्ययः vibhakti-pratyayaH (Noun=Noun-base+Case ending)

पञ्चवृत्तयः Five Derivatives

4. समास-वृत्तिः samAsa vRttiH

Noun-base = Compounding two or more nouns

महापुरुषः, नरसिंहः, नीलकण्ठः, रमारमणः, त्रिलोकी

4. एकशेष-वृत्तिः ekasheSha vRttiH

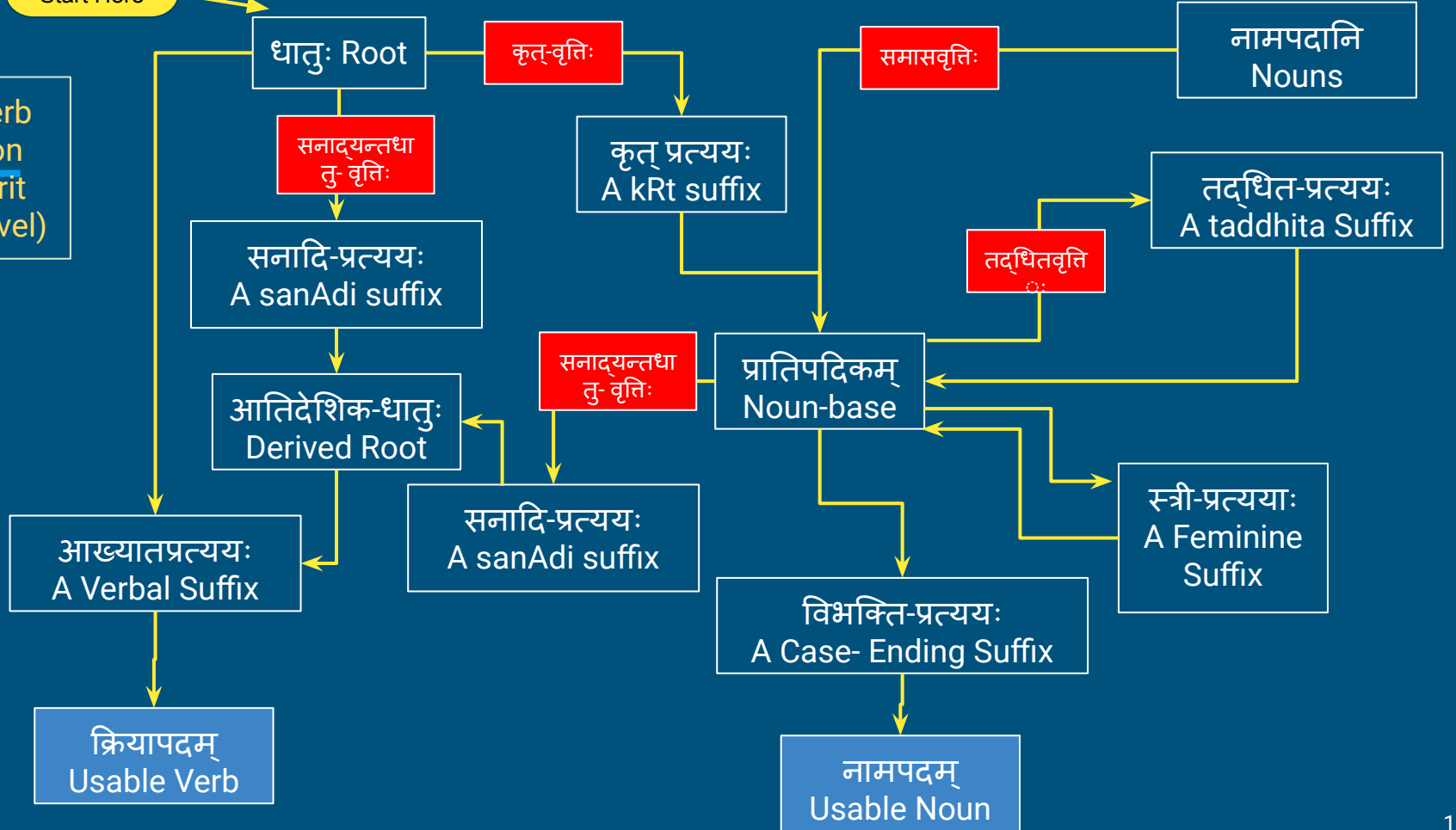
Noun-base = Compounding two or more nouns, only one remains

पितरौ, दम्पती, कन्दुकौ, कन्दुकाः

नामपदम् nAmapadaM = प्रातिपदिकम् prAtipadikam + विभक्तिप्रत्ययः vibhakti-pratyayaH (Noun=Noun-base+Case ending)

Start Here

Noun/Verb Formation in Sanskrit (High Level)

अव्ययानि avyayAni - Nouns with fixed forms
अत्र atra गन्तुम् gantum विना vinA उच्चैः ucchaiH

उपसर्गाः upasarga - prefixes to roots धातुः

22 upasargas

Examples:

गच्छति gacchati - Agacchati आगच्छति

विशति vishati - upavishati उपविशति

यानम् yAnam - प्रयाणम् prayAnam

Sentence वाक्यम् vAkyam

Collection of words arranged to convey meaningful expression.

क्रियापदम् kriyApadam - Verb

कर्तृपदम् kartRpadam - Subject/agent

कर्मपदम् karmapadam - Object

विशेषणपदम् visheShaNa-padam - Adjective: qualifying another noun

क्रियाविशेषणम् kriyA-visheShaNam - Adverb: describing the action

Sentence वाक्यम् vAkyam

Collection of words arranged to convey meaningful expression.

कारकम् kArakam - describes relationship of verb with other nouns in a sentence.

Six kArakas - relationships

1. कर्तृ kartR - agent
2. कर्म karma - patient
3. करण karaNa - means
4. संप्रदान sampradAna - beneficiary
5. अपादान apAdAna - source of separation
6. अधिकरण adhikaraNa - location

सन्धि: sandhi - Change in sound when using words in a sentence

विसर्ग-सन्धि:

visarga sandhi

रामः अस्ति = रामोस्ति

raamaH asti =

rAmosti

स्वर-सन्धि:

svara sandhi

तत्र अस्ति = तत्रास्ति

tatra asti = tatrAsti

रमा ईशः = रमेशः

ramA IshaH = rameshaH

व्यञ्जन-सन्धि:

vyanjana sandhi

अहम् तत्र = अहं तत्र

= अहन्तत्र

aham tatra = ahaM tatra

= ahantatra

जगत् ईशः = जगदीशः

jagat IshaH = jagadIshaH

Beyond Grammar...

काव्यम् kAvyam

गद्यकाव्यम् gadyakAvyam पद्यकाव्यम् padyakAvyam

छन्दस् chandas - meter

- वृत्तम् vRttam - नियताक्षरगणोपेतम् - having fixed number of letters per quarter
- जातिः jAtiH - नियतमात्रागणोपेतम् - having fixed number of syllable counts per quarter

Examples - अनुष्टुप् anuShTup, इन्द्रवज्रा indravajrA, मालिनी mAlinI, बृहती bRhatI

अलङ्कारः alankAra - Ornaments/Figure of Speech

शब्दालङ्कारः

Examples: अनुप्रासः anuprAsa, यमकः yamakaH

यावत् वित्तोपार्जन-शक्तः तावन्निजपरिवारो रक्तः ।

yAvat vittopArjana-shaktaH tAvannija-parivAro raktaH

अर्थालङ्कारः

Examples: उपमा upamA, रूपक rUpaka

वागर्थाविव संपृक्तौ वागर्थ-प्रतिपत्तये । जगतः पितरौ वन्दे पार्वती-परमेश्वरौ ॥

vAgarthAviva sampRktau vAgartha-pratipattaye । jagataH pitarau vande
pArvatI-parameshvarau ॥